

Het voorzorgsprincipe

Recensie van

Le principe de précaution dans les affaires humaines.

Sous la direction de

Olivier Godard,

Editions de la Maison des sciences de l'homme, Paris

Institut National de la Recherche Agronomique, 1998.

Sedert de internationale VN-conferentie van 1992 over Milieu en Ontwikkeling te Rio (UNCED 1992) heeft het voorzorgsprincipe relatief veel belangstelling gewekt. In het kader van het Principe 15 van de Verklaring van Rio luidt het beginsel als volgt: *“Om het leefmilieu te beschermen moeten de Staten, in de mate van hun mogelijkheden, de voorzorgsbenadering toepassen. Waar ernstige of onomkeerbare schade dreigt, mag een gebrek aan volledige wetenschappelijke zekerheid niet worden aangewend als reden om rendabele (kosten-efficiënte) maatregelen om milieuschade te voorkomen uit te stellen.”* Allemaal goed en wel, maar een hele reeks vragen rijst dan op zoals: “welk soort criteria zullen worden gehanteerd om de genoemde mogelijkheden van een Staat te bepalen?” Indien tot deze mogelijkheden ook economische mogelijkheden worden gerekend, moeten wij dan niet vermoeden dat de

tussenzin *“in de mate van hun mogelijkheden”* al te gemakkelijk zal worden gehanteerd als een drempel om het voorzorgsprincipe naast zich neer te leggen? Zeker als wij aan de internationale context denken waarin de nationale economie noodgedwongen dient te functioneren. Welke criteria zullen worden gehanteerd om te bepalen wanneer maatregelen om milieuschade te voorkomen *rendabel* of kosten-efficiënt zijn? Hoe definiëren we *ernstige* schade? Hoe kan het zijn bv. dat de schade veroorzaakt door de kwikvergiftiging in Minimata (Japan), de ontploffing in Bhopal (Indië), het met aids besmette bloed in Frankrijk en de dollekoeienziekte (BSE) in Engeland en Europa, niet *ex ante* als mogelijke voorbeelden van ‘ernstige schade’ werden beschouwd? Zoiets blijft het voorstellingsvermogen van eenieder met wat gezond verstand tarten. Wat te zeggen van de risico’s van ‘ongekende’ virale aandoeningen bij de

mens ten gevolge van xenotransplantaties? De marges waarbinnen het principe begrepen kan worden lijken dus nogal veel ruimte open te laten voor interpretatie. Hoe het principe kan of dient begrepen te worden is het onderwerp van dit boek, dat overigens de neerslag is van discussies die in december 1994 binnen de Franse Association 'Natures Sciences Sociétés-Dialogues' plaats vonden.

Naast de meer historische en conceptuele benaderingen, geven een aantal gevalstudies (o.a. kernenergie in Engeland, bloedtransfusie in Frankrijk, broeikasgassen, stratosferische ozonlaag) de gelegenheid het voorzorgsprincipe aan de praktijk te toetsen, zodat het niet alleen de moeite loont het boek te raadplegen maar ook het in zijn volledigheid te lezen. Het is vaak de gewoonte de huidige risicomaatschappij *tegenover* de welvaartsstaat of de veiligheidsgaranties op het werk te stellen. Volgens de filosoof François Ewald moet het begrip van 'risicomaatschappij' eerder worden begrepen als een *extensie* van het beheren van risico's binnen de arbeidssfeer, naar het hele maatschappelijk gebeuren. Waarom? Omdat het hoogtechnologische stelsel waarin we leven risico's, voor de volksgezondheid bv., met zich meebrengt – denk aan de ozonconcentratie – die de arbeidssfeer ruim overschrijden. Ewald onderscheidt drie essentiële begrippen i.v.m. het beheren van risico's en onzekerheden: (a) de *voorzienigheid* [la *prévoyance*], die samenvalt met het idee van bestaansonzekerheden (het lot), (b) de *preventie* [la *prévention*], die zich samen met de wetenschappelijke kennis heeft ontwikkeld, en ten slotte (c) de *voorzorg* [la *précaution*], die zich samen met wetenschappelijke onzekerheden opdroeg. Specifiek aan het voor-

zorgsprincipe is, volgens Ewald, dat het zich op het niveau stelt van de *soevereiniteit* van het beleid. Gegeven wetenschappelijke onzekerheden over mogelijke gevolgen van technologische ontwikkelingen, kan de rationaliteit van de beslissing niet steunen op een traditionele kosten-batenanalyse. Wat niet wil zeggen dat de wetenschappelijke expertise overbodig is geworden, maar enkel dat de expertise het beleid niet kan ontlasten van de soevereiniteit van zijn beslissing. En dit is zo, onder andere omdat de *schade* waarover noodgewongen gespeculeerd wordt buiten alle mogelijke *economische* schadevergoedingen ligt. Daar waar de logica van de solidariteit en sociale zekerheid de 'schade' in economische termen beheert – in termen van werkloosheidsvergoeding bijvoorbeeld –, hanteert de logica van de voorzorg het irreversibele, het onherstelbare. Het voorzorgsprincipe leert ons, zo beweert Ewald verder, dat niet *alles* economiseerbaar is [Tout n'est pas, indéfiniment, économisable. Tout n'est pas évaluable à prix d'argent]. Het principe slaat dan op wat *vermeden*, *belet* of *verboden* kan of moet worden. Daarom wordt het ook door sommigen, zoals de economen Olivier Godard of Jean-Charles Hourcade in hetzelfde volume, *vooral* als een dreiging gezien voor zowel onderzoek als ontwikkeling. Tegenover het liberale principe 'alles wat niet verboden is, is toegelaten' stelt het voorzorgsprincipe dat 'alles wat niet toegelaten is, verboden is'.

Maar het principe, zoals gesteld in de Verklaring van Rio, laat ontsnapping aan deze dreiging mogelijks toe, gezien zelfs wat wij onder 'irreversibiliteit' verstaan vatbaar blijft voor ambivalentie. Als 'niet-irreversibele' ontwikkelingen begrepen worden in termen van "ontwikkelingen die welvaart en welzijn van

de huidige generaties verzekeren, zonder de welvaart en het welzijn van de toekomstige generaties in het gedrang te brengen”, zoals Ewald – paradoxaal genoeg – voorstelt, dan dreigt het voorzorgsprincipe in het vaarwater terecht te komen van een economische logica waarbij, zoals de econoom David Pearce voorstelt, een verlies aan ‘natuurlijk’ kapitaal, zeg maar aan biodiversiteit, door ‘menselijk’ kapitaal, zeg maar financieel én technologisch kapitaal, via substitutie kan gecompenseerd worden. In dat opzicht, en in tegenstelling met Ewalds standpunt, zou wat biologisch irreversibel is niet noodzakelijk samengaan met wat als economisch onherstelbaar wordt beschouwd. De bijdrage van François Ewald getuigt al van de ambivalentie inherent aan het principe. Streng opgevat, dreigt het, zoals Godard terecht opmerkt, het onderzoek te verlammen en een emotioneel klimaat van vrees boven alle redelijkheid te laten primeren. Wetenschappers en deskundigen dreigen dan ook in een tang van beschuldigingen te worden genomen: in het geval zij het principe *wel* in acht nemen, terwijl de eventueel elders wél ontwikkelde technologie op lange termijn geen ernstige schade met zich zou meebrengen, in het andere geval dan, wanneer zij het principe *niet* in acht nemen, terwijl de ontwikkelde technologie wel onherstelbare schade met zich zou meebrengen. Daarom pleit Olivier Godard voor een nogal zwakke interpretatie van het voorzorgsprincipe.

Meer vruchtbaar lijkt de benadering van de juriste Marie-Angèle Hermitte die van het voorzorgsprincipe een *positieve* bijdrage verwacht. Reeds op het strikt wetenschappelijk vlak ziet zij in het principe de gelegenheid om meer aandacht te besteden aan dissidente stand-

punten. Zij beklemtoont de constructieve eerder dan verlamme invloed die het principe op het onderzoek kan hebben: zich minder tot vastgestelde risico's beperken, eerder dan op risico's *anticiperen*. Zij pleit voor een onderzoekscultuur waarbij de *tegenspraak* meer kans zou krijgen: niet alleen wetenschappelijke onderzoekscentra, maar ook bedrijven moeten leren onderzoeken wat zij aanvankelijk zouden verwaarlozen, gedreven als zij zijn door het idee van vooruitgang, roem of winst. Veeleer dan verstarring, zijn het voor Marie-Angèle Hermitte creativiteit en innovatie die door het voorzorgsprincipe worden gestimuleerd. Ook voor het recht dient het principe volgens haar een constructieve rol te spelen: afspraken zouden beter op internationaal vlak worden gemaakt, zodat schadelijke producten – zij verwijst hier naar het mogelijks met BSE besmette vlees – niet verder uitgevoerd zouden worden. Het mag toch niet zijn, beweert zij verder, dat wanneer in Engeland niet-thermisch behandelde veevoeding verboden wordt, deze dan massaal naar West-Europa wordt uitgevoerd, en dat wanneer Europa ook zelf gealarmeerd wordt, de uitvoer ervan naar Oost-Europa plotseling toeneemt.

Ingenieur en voorzitter van het Institut national de l'environnement industriel et des risques (INERIS), Michel Lavèrie spreekt het optimisme van Marie-Angèle Hermitte onmiddellijk tegen wanneer hij beweert dat de industrie nog steeds de handen vol heeft met lopende onderzoeken over wél bekende risico's, laat staan dat ze op andere risico's zou gaan anticiperen. Het voorzorgsprincipe, meent hij verder, is nog niet geschikt voor operationalisering. Het eist dat wij op een ongewone wijze met de factor *tijd* zouden omgaan; hoe bepalen wij, vraagt hij zich af, of een

geneesmiddel al dan niet gecommmercialiseerd mag worden, als schadelijke neveneffecten zich soms maar bij de tweede generaties voordoen?

Met deze, en andere, tegenstellingen is het boek een interessante weerslag van de nieuwe cultuur van de twijfel, waarbij de twijfel zelf onderwerp is geworden van de ondervraging. Het kan geen toeval zijn wanneer filosofen zoals Hans Jonas en Jacques Ellul menen dat onze twijfels op maat van ons *technisch kunnen* gesneden zijn. Het feit dat economen, juristen en industriëlen nu ook bereid zijn gevonden om over dat principe verder na te denken moet onzes inziens als een positief teken worden beschouwd.

Paul Gimeno